

У ПОШУКАХ "УКРАЇНСЬКОГО ГАЙДЕЛЬБЕРГУ": ШТРИХИ ДО НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВАСИЛЯ БІДНОВА (1918-1930-ті РОКИ)

Пам'яті Л.А. Гаркуші

У житті українського історика Василя Біднова Катеринослав відіграв протирічливу роль - спочатку як місце тимчасової праці, звідки історик прагнув вирватися до справжніх наукових центрів, згодом, вже на еміграції - як уособлення Батьківщини й щасливого родинного життя.

До Катеринослава В.Біднов приїхав у 1903 р. на посаду помічника інспектора місцевої духовної семінарії після успішного завершення навчання у поважній Київській духовній академії й нетривалої викладацької праці в Астрахані. У Катеринославі Біднов заглиблюється в місцеві церковні архіви, друкує низку ґрунтовних археографічних досліджень, але робить спробу за спробою перебраться до Києва, що уможливило б опрацювання серйозної масштабної теми, а не лише красензавчі розвідки.

На початку 1918 р. історик отримує одразу дві пропозиції. Першу - від новоутвореного за ініціативою російської громади Катеринославського університету, історичне відділення якої збирає викладачів з цілої колишньої імперії. Професор М.Любавський особисто запрошує на одну з професорських посад Біднова, погоджуючись, щоб той викладав українською мовою. Але від попередньої згоди Біднов відступає тільки-но отримавши друге запрошення - від українського Кам'янецького університету. У жовтні 1918 р. Біднов виїхав власним коштом з Катеринослава, залишивши тут (як з'ясувалося згодом) назавжди дружину й обравши посаду в.о. екстраординарного професора богословського факультету Кам'янецького університету. Як зазначає сам історик, єдиним і вирішальним мотивом його миттєвої згоди на переїзд було те, що Кам'янецький університет мав стати «суто українським» вищим навчальним закладом [1].

Як виявилось, ставлення в Кам'янці до української науки і України було неприхильним й іронічним, "навіть приватні помешкання вся професура мала в Москалів" [1, с.236], але це не вбивало віру в те, що Кам'янець стане "новим Гайдельбергом".

"Новим Гайдельбергом" Кам'янець не став. Як згадував Біднов, через високі вимоги до вступників (взорвані на російські університетські традиції) більшість серед студентів становили росіяни, а українців зараховували як вільних слухачів, лекції відбувались з 14.00 до 20.00, бо зранку більшість студентів мали працю, до Кам'янця майже не доходили газети, а викладачі часто-густо приходили на лекції зі свічками, бо не було освітлення [2].

У листопаді 1920 р. більшовицькі війська вперше захопили Кам'янець, а Біднов, як і багато інших викладачів, потрапив до в'язниці. Більшовики незабаром відступили, але їхнє ставлення, принаймні, до богословського факультету, який Біднов очолював з 1919 р., не викликало сумнівів (В.Затонський, приїхавши до Кам'янця, недвозначно заявив: "Богослови - наші вороги"). Тож В.Біднов наприкінці 1920 р. разом з українською армією залишив Кам'янець й опинився у таборі для інтернованих українських вояків у польському місті Ланцут.

В умовах табору, які були вельми важкі, постає перший еміграційний Народний університет, ректором якого стає В.Біднов. Про цей сюжет діяльності науковця знаємо обмаль, але загальне враження від Другої Речі Посполитої Біднов висловив в одному з листів до Д.Яворницького: Там (у Польщі-А.П.) був я заарештований, висланий в глухий закуток і з трудом вирвався звідти. Поляки залишилися історичними поляками. Якою була колись шляхта, такою є й польська демократія та соціалісти. Релігійні утиски над православними та полонізація такі самі, як і в XVI - XVII ст. Нема нічого нового на території Польщі" [3].

Після невдалої спроби затриматися в Кременецькій духовній семінарії, влітку 1922 р. В.Біднов виїхав до Чехословаччини, де працював професором історії української церкви в Українському Вільному університеті в Празі. В листопаді 1923 р. він вирішує відновити зв'язок з Катеринославщиною й пише листа до Д.Яворницького, де зазначає: "Музей, Катеринослав, Дніпро, Запорозжжя - все це наганяє журбу, і особливо тяжким та гірким стає бурлакування..." [2, с.42]. Усвідомлюючи неможливість свого приїзду на Україну, він сподівається, що, можливо, Д.Яворницькому вдасться отримати відрядження на один із славістичних з'їздів у Празі [4].

На початку 1929 р. В.Біднов приймає запрошення богословського православного факультету Варшавського університету й, попри неприємні враження від попереднього перебування у Польщі, вирішує покинути Прагу. Вочевидь, до цього його спонукала трагічна смерть сина Арсена, який торік втонув у Влтаві, й В.Біднов сподівався бодай частково зарадити своєму розпачу, змінивши місце проживання. Про від'їзд історика з чеської столиці Дм.Дорошенко писав до В.Липинського: "Ми з ним (Відновим - А.П.) дуже добре жили в Катеринославі, а потім дуже зблизились в Празі...Прага для мене осиротіла» [6].

В.Біднов став професором Варшавського університету саме тоді, коли посилюлася тенден-

дія до полонізації православного богословського факультету [6], тож він мусив вивчити розмовну польську мову, щоб викладати. В.Біднов вів два курси - давньої історії церкви й літургії, читаючи з пам'яті, бо майже втратив зір. У середовищі варшавської еміграції, надзвичайно політизованому й сповненому особистих інтриг, Біднов жив усамітнено, пишучи до К.Антонович: "Придивляюся до людей і бачу, що не буду мати приятелів

взагалі... Тут все "політики"... протилежні табори гризуться між собою, як собаки... Я забився в свою шкаралупу і нічого не бачу" [7].

Помер історик 1 квітня 1935 року й був похований на православному польському цвинтарі у Варшаві. Могила професора Біднова збереглася дотепер - це скромний козацький хрест серед десятка таких самих хрестів офіцерів та солдатів армії УНР - колишніх сусідів історика у таборі в Ланцуті.

Примітки

1. Біднов В. Перші два роки Кам'янецького університету// Літературно-науковий вісник - 1928. - № 11. - С.232-240.
2. Там само. - С 239.
3. Епістолярна спадщина академіка Д.І. Яворницького. - Вип. 1. - Дніпропетровськ, 1997. - С.43.
4. Там само. - С.46.
5. Листи Д.Дорошенка до В.Липинського// Липинський В. Архів, -т.6. -Філадельфія, 1973. - С 331.
6. Ульяновський В.І. Історик церкви Василь Біднов// Дніпропетровський історико-археографічний збірник. - Вип. 1. - Дніпропетровськ, 1997. - С. 444-461.
7. Papierzynska-Turek M. Miedzy tradycja i rzeczywistoscia. Panstwo wobec prawoslawia. 1918-1939. - Warszawa, 1989. - s.453.